

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА СПАДЩИНА ТА ДОКТРИНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ

УДК: 341(091)(3):929
DOI: <https://doi.org/10.31861/jiel.2026.1.65-76>

Іван Торончук,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича, Україна
e-mail: i.toronchuk@chnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3887-4750>

Тетяна Грекул-Ковалик,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії права та прав людини
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича, Україна
e-mail: t.hrekul-kovalik@chnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4339-3927>

АНТИЧНІ ВИТОКИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ І. ЦУРКАНУ

У статті досліджено діяльність видатного науковця, педагога, дослідника історії міжнародного права, міжнародного публічного права, соціології права, румунського громадського діяча й урядника Іона Цуркану. Його фахове становлення розпочалося з Віденського університету, продовжилося у Чернівецькому, а завершилося у Яському. Науково-педагогічна діяльність І. Цуркану тісно перепліталася з громадсько-адміністративною. Він тривалий час працював на різних посадах у крайових органах Буковини.

Сьогодні наукова спадщина І. Цуркану викликає чималий інтерес до дослідження проблематики колективної безпеки та значення міжнародного права для її гарантій. У своїх наукових розвідках він досліджував питання генези міжнародного права крізь призму глобальних викликів, спричинених військовою агресією, та шляхи їх подолання для подальшого практичного застосування у міжнародних відносинах.

І. Цуркану зробив помітний внесок у вивченні історії міжнародного права, особливо античного періоду, виклавши свої міркування в науковій розвідці «Міжнародне право античного періоду» (1938 р.). У цій публікації науковець проаналізував суспільні процеси, пов'язані із виникненням перших державних утворень та зв'язків між ними, спробував обґрунтувати ідею про зародження міжнародного права разом із становленням перших соціальних утворень. Таким чином, автор зосередив увагу на те, що із появою перших соціальних об'єднань виникає і міжнародне право, рівень розвитку якого залежав від еволюції відповідних цивілізацій та чинників, які впливали на цей процес (релігія, політичні й економічні відносини тощо).

Загалом, вивчення наукової спадщини І. Цуркану має як пізнавальне, так і практичне значення з точки зору збереження наукових традицій юридичного факультету Чернівецького університету імені Юрія Федьковича, а запропонований

українською мовою переклад наукової розвідки – це, по суті, перша спроба познайомити правознавців і студентів-юристів з його науковою спадщиною та її значенням для юриспруденції в цілому, виправити біографічні неточності.

Ключові слова: *Іон Цуркану, історія міжнародного права, міжнародне публічне право, міжнародне приватне право, міжнародні договори, дипломатичні відносини, Чернівецький університет імені Юрія Федьковича.*

Toronchuk Ivan, Hrekul-Kovalyk Tetiana. The Ancient Origins Of International Law In Ion Țurcanu's Scientific Legacy.

The article studies the activities of a prominent scholar, educator, researcher of the history of international law, international public law, and sociology of law, Romanian public figure and government official Ion Țurcanu. His professional formation began at the University of Vienna, continued at Chernivtsi University, and ended up at the University of Iași. I. Țurcanu's scientific and pedagogical activity is closely related to his public and administrative service. For a long time, he has occupied various positions within the regional administrative bodies of Bukovyna.

Today, I. Țurcanu's scientific legacy arouses considerable interest in terms of studying the issues of collective security and the importance of international law in ensuring its guarantees. In his academic research, I. Țurcanu regarded the genesis of international law in terms of global challenges caused by military aggression and the ways to overcome these challenges for further practical application in international relations.

I. Țurcanu made a significant contribution to the study of the history of international law, particularly of its ancient period, presenting his views in the work «International Law of the Ancient Period» (1938). In this publication, the scholar analyzed social processes associated with the emergence of the first state formations and their interrelations, attempting to substantiate the idea that international law originated alongside the formation of the first social entities. In this way, the author emphasized that the earliest social entities had caused the emergence of international law, and its level of development depended on the evolution of respective civilizations and the factors that affected the entire process (religion, political and economic relations, etc.).

In general, the study of I. Țurcanu's scholarly legacy is of both cognitive and practical significance from the standpoint of preserving the academic traditions of the Faculty of Law of Yuriy Fedkovych Chernivtsi University. At the same time, the Ukrainian translation of I. Țurcanu's scientific accomplishments is, in essence, the very first attempt to introduce his academic legacy and its significance for jurisprudence to legal scholars and law students.

Keywords: *Ion Țurcanu, history of international law, international public law, international private law, international treaties, diplomatic relations, Yuriy Fedkovych Chernivtsi University.*

«... якщо майбутня війна не буде локалізована, за нею відразу ж почнеться загальна катастрофа, яка матиме лише трагічні наслідки для людства, і єдиним бенефіціаром цього катаклізму буде, в першу чергу, одвічний ворог будь-якого суспільного ладу, людства та цивілізації – комунізм».

I. Цуркану «Система колективної безпеки», 1937 р.

Відкриття в 1875 р. на теренах Буковини університету заклало фундамент до становлення різних наукових шкіл, визнаних у подальшому далеко за межами Австро-Угорської імперії та Румунського королівства. Особливе та провідне місце

серед наукової еліти університету займали представники юридичного факультету, які одними з перших здобули не тільки загальнодержавне, а й світове визнання. Поряд із правничими школами кримінального й адміністративного права особливе місце займали представники буковинської школи міжнародного права. Вони, незважаючи на супротив уряду Австро-Угорської імперії, від самого початку діяльності факультету відстоювали позицію щодо впровадження у навчальний процес циклу нормативних дисциплін з міжнародного права замість відповідних факультативних предметів.

Викладання навчальних дисциплін, пов'язаних із міжнародним правом, на юридичному факультеті здійснювалося викладачами, які уособлювали найкращі традиції європейських правничих шкіл (Відня, Праги, Берліна, Парижа, Бордо, Оксфорда тощо), де вони навчалися, отримували наукові ступені або проходили стажування.

Одним із таких представників буковинської школи міжнародного права міжвоєнного періоду був Іон Цуркану (1889–1970 рр.)¹. Він був сином відомого у краї лікаря Костянтина Цуркану (засновник Чернівецької обласної психіатричної лікарні) та директорки дитячого будинку в Чернівцях Марії Цуркану (донька священника В. Мандичевського). Народився майбутній науковець у м. Чернівці, де й отримав базову освіту в ліцеї імені «Арона Пумнула». Беручи до уваги його здібності до навчання, багато хто вважав, що юний Цуркану піде батьківськими стежками й обере лікарську професію. З атестатом про зрілість він вирушив до Відня для вступу на медичний факультет, однак в останню мить передумав і подав документи на юридичний.

Випускник Віденського юридичного факультету 1911 р. І. Цуркану присвятив себе повністю науці, а вже через два роки захистив докторську дисертацію з відзнакою «*sub summis auspiciis Imperatoris*» («під особистим покровительством монарха» [5, р. 10]). Також був дипломантом Академії вищих комерційних студій (Rochschule für Textilhandel).

Перша світова війна внесла свої корективи, що вплинули на майбутні наукові вподобання І. Цуркану, пов'язані з міжнародним правом. Як справжній буковинець та поліглот (знав шість іноземних мов), він отримав можливість пройти стажування в найкращих наукових центрах того часу. Так, в 1911–1912 рр. досліджував міжнародне публічне та британське колоніальне право в Оксфордському університеті. В 1913–1914 рр. та 1920 р. стажувався на юридичному факультеті Паризького університету, а в 1921 р. – у Берліні. В 1924 р. І. Цуркану прослухав лекції Жоржа Селля (Georges Scelle), Жана-Полен Нібойє (Jean-Paulin Niboyet), Альберта де Жуфффра де Ла Праделя (Albert Geouffre de La Pradelle), Вальтера Адріана Шюкінга (Walther Adrian Schücking), Джеймса Брауна Скотта (James Brown Scott) при літній школі Гаазької Академії міжнародного права [5, р. 65 (49); 10, р. 116].

Під час навчання та стажування у Відні, Оксфорді, Парижі, Берліні та Гаазі, І. Цуркану долучився до тогочасних генеративних ідей, що вплинули у майбутньому на формування міжнародного права.

Початок кар'єри І. Цуркану пов'язаний з адміністративними посадами у різних органах краєвої влади Буковини в період з 1 січня 1919 р. по 1 січня 1924 р. (витяг з архіву Міністерства освіти № 347.596/946, 1946 р.) [5, р. 21 (19)].

---

¹ У науковому дослідженні М. Грігоровіце «Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică» помилково зазначено роки життя І. Цуркану, тобто 1889–1964 рр.

Викладацьку діяльність науковець розпочав 1 жовтня 1922 р. (сертифікат № 762 від 18 квітня 1950 р. деканату юридичного факультету м. Ясси), а з моменту отримання звання доцента (свідоцтво № 99021/922, 1922 р.) та за рекомендацією Вченої ради юридичного факультету 1 квітня 1924 р. був призначений помічником лектора (повідомлення Міністерства освіти № 37313/924, 1924 р.) з навчальної дисципліни для поглибленого вивчення міжнародного права по докторській програмі. Присвятивши себе виключно науковій діяльності, адміністративна робота І. Цуркану завершилися [6, р. 51–52].

Королівським Декретом № 4356 від 31 грудня 1931 р. він був титулований на постійній основі на посаду лектора-конференціата (доцента) з міжнародного публічного права юридичного факультету Чернівецького університету (рішення Міністерства народної освіти та релігійних культів № 214134/931, 1931 р.) [1, с. 28, 154; 2, р. 68; 3, р. 170; 4, р. 84, 97].

Як в активного науковця та досвідченого викладача, в І. Цуркану з'явилася можливість податися на посаду агрегованого професора у 1932 р. Водночас на конкурс висунув свою кандидатуру менш досвідчений та підготовлений ставленик бухарестського осередку юрфаку у Чернівцях – Константін Даміан.

І. Цуркану, як абсолютний лідер за всіма показниками (особливо з урахуванням кількості та якості наукових публікацій) для призначення на посаду агрегованого професора, був підступно позбавлений можливості взяти участь у конкурсі. Передбачаючи свою поразку, К. Даміан заручився підтримкою заангажованих представників факультету та попросив на зборах першим питанням винести його кандидатуру. Отримавши позитивне рішення, він заздальгідь домовився з деякими представниками професорського складу покинути засідання, щоб залишити збори без кворуму та, відповідно, можливості винести на розгляд питання про кандидатуру І. Цуркану [6, р. 62].

Процес на отримання посади професора І. Цуркану вдалося відновити лише через вісім років, коли Королівським Декретом № 1666/940 від 17 травня 1940 р. він був титулований професором з міжнародного права юридичного факультету Чернівецького університету, однак початок Другої світової війни знову відтермінував цю подію на тривалий час.

І. Цуркану був одним із тих викладачів, які до останнього проводили пари на факультеті, незважаючи на загрози захоплення Буковини радянськими військами. 27 червня 1940 р. він та ще декілька викладачів на чолі з Е. Тарангулом проводили захист докторської дисертації пані Аннемарі Мюнке-Кузмані [6, р. 104].

Захоплення 28 червня 1940 р. Буковини радянськими військами змусило науковця виїхати до Ясс. Декретом № 3285 від 30 вересня 1940 р. Міністерства національної освіти був працевлаштований на юридичний факультет у м. Сибіу. Однак, за клопотанням І. Цуркану в статусі біженця перед Міністерством національної освіти, Декретом № 3646 від 30 жовтня 1940 р. його переведено на посаду професора з міжнародного права юридичного факультету Яського університету. 29 листопада 1945 р. рішенням Міністерства національної освіти № 329.354/3601/1945 був призначений деканом юридичного факультету Яського університету [5, р. 34, 38 (16, 20)]². Того ж дня І. Цуркану склав присягу на посаду декана в присутності ректора

² У дослідницькому проєкті «Декани факультетів Яського університету (1860–2020)», підготовленому Університетським музеєм «Александру Іоан Куза» (Румунія, м. Ясси), помилково зазначено, що І. Цуркану був призначений деканом юридичного факультету цього університету в 1946 р. URL : https://www.academia.edu/45142608/Decanii_facult%C4%83%C8%9Bilor_Universit%C4%83%C8%9Bii_din_Ia%C8%99i_1860_2020 (дата звернення: 06.07.2025 р.).

та священника, про що було складено відповідний протокол, а також повідомлено профільне міністерство та попереднього декана [5, р. 36–37 (18–19)]. На цій посаді І. Цуркану перебував до 1948 р. У зв'язку з критикою комуністичного режиму, відстоювання політичного нейтралітету й автономії університетів відповідно до рішення Міністерства народної освіти № 35.025/950, його достроково відправили на пенсію 15 березня 1950 р. [5, р. 22] Науковий доробок І. Цуркану потрапив під немилість комуністичної влади, перебував під заборонаю та був розміщений у книгосховищах із грифом для спеціального користування аж до 1989 р. Разом з тим, праці «Система колективної безпеки» (1937 р.), «Міжнародне право античного періоду» (1938 р.), «Відповідальність держав за міжнародні злочини» (1940 р.) не втратили своєї актуальності й сьогодні [1, с. 259; 7; 8; 9].

«МІЖНАРОДНЕ ПРАВО АНТИЧНОГО ПЕРІОДУ»³

Міжнародне право, яке ми звикли називати модерним (сучасним), у тому вигляді, як ми його розуміємо сьогодні, має відносно недавнє походження: воно бере початок лише з пізнього середньовіччя. Вестфальський мир, укладений 24 жовтня 1648 р., традиційно вважається точкою відліку сучасного міжнародного права, заснованого на ключових принципах суверенітету, рівності та солідарності держав.

Однак, якщо надати поняттю міжнародного права ширшого тлумачення, то можна побачити, що це право, принаймні у зародковій формі, виникає одночасно з початком історії держав. Щойно з'явилися політичні спільноти – держави, і щойно вони вступили в будь-який міждержавний контакт, який спочатку був випадковим і відбувався переважно через війну, а згодом – через інші, хай навіть примітивні, форми взаємодії, окрім війни, які можна вважати першими міжнародними відносинами, – мало з'явитися фактичне міжнародне право, незалежно від його наукового осмислення чи теоретичних засад.

Це була радше міжнародна практика, що не виокремлювалася в самостійну форму, а існувала як частина ритуалу чи релігійного поклоніння кожного народу. Відтак, основою цього права була релігія⁴. У всіх стародавніх народів релігія виступала домінуючим чинником, що пронизував усе політичне, соціальне, громадське й приватне життя: родинні зв'язки, політичні відносини та інститути, а також державні закони – усе регулювалося релігійними настановами. Вони визначали поведінку та статус людини в межах держави, а також відносини держави з іншими народами. Право тривалий час зберігало релігійний характер, а іноді настільки тісно перепліталось з релігією, що важко було визначити межу між ними. Тож і міжнародні відносини між давніми державами будувалися передусім на релігійних засадах, і лише згодом, певною мірою, на принципі взаємності.

Виходячи з історичного та беззаперечного факту, що стародавні народи Середземноморського басейну стали колыскою європейської культури й цивілізації, далі розглянемо розвиток міжнародних відносин цих держав.

У цьому стародавньому світі можна виокремити три окремі групи цивілізацій, кожна з яких уособлює специфічні риси та фундаментальні ідеї міжнародних відносин: східні теократії (єгиптяни, фінікійці, євреї, вавилоняни, асирійці, перси), греки та римляни.

³ Авторський переклад та аналіз наукової праці І. Цуркану (част. I) : «Dreptu internațional în Anticitate».

⁴ Jhering: Geist des römischen Rechts, Leipzig, 1852–1878, vol. I, pag 256: «Recht und Religion sind ein Zwillingpaar, das überall, wohin wir in der Geschichte unken, seine Kinderjahre in innigster Gemeinschaft verbringt, sich gegenseitig helfend und ergänzend».

I. СХІДНІ ТЕОКРАТІЇ

У всіх цих народів (можливо, за винятком персів) держава мала виразний теократичний характер – це була спільнота одновірців, об'єднаних навколо певного божества. Кожен, хто не належав до цієї політико-релігійної спільноти, розглядався як ворог національних богів і перебував у статусі *extra legem* (I. T., T. G.–K. – поза законом, позбавлений правового захисту). Кожен народ вважав себе обраним для виконання божественної місії, претендуючи на виняткове панування над усіма відомими територіями (з огляду на вкрай обмежені географічні уявлення того часу), часто заперечував право інших народів на існування. Ці взаємні почуття ворожнечі й відчуження призвели до безперервної війни на винищення, яку ці народи вели один проти одного, і яка стала характерною ознакою Античного періоду. У міжнародному житті домінувати почала сила замість справедливості, а ізоляція – замість прагнення до сталих взаємин.

Найдавнішим народом, який уже близько 4000 років до нашої ери сформував сильну національну державу, були єгиптяни – народ хамітського походження. Царство фараонів виступає прикладом теократичної східної держави, що демонструє тодішнє уявлення про божественне походження суверена та повноту його абсолютної влади. Стародавній Єгипет слугує яскравим прикладом реалізації політики ізоляції, характерної для всіх народів того часу.

Єгиптяни, які перебували на вищому культурному рівні (про що свідчить, зокрема, той факт, що греки не вважали їх варварами, а відомі грецькі мислителі, такі як Геродот, Платон та інші, здійснювали навчальні подорожі до Єгипту), ізолювалися у своїй країні, природно захищеній сприятливими географічними кордонами, й присвятили себе сільському господарству, мистецтву та науці. Втім, саме їхній рівень процвітання й культурного розвитку викликав заздрість з боку сусідніх варварських народів, які неодноразово здійснювали вторгнення на єгипетські землі з Єфіопії, Лівії та Малої Азії. У відповідь на ці загрози єгиптяни були змушені захищатися й, відповідно, вступати у контакти з цими народами: спочатку у военній формі, а згодом і в інших формах взаємодії, зокрема торговельних. Таким чином, саме єгиптяни стали першим народом, що поступово вийшов зі своєї початкової ізоляції.

Зазначимо, що єгиптяни не були войовничим або загарбницьким народом: їхній характер вирізнявся миролюбністю, що відрізняло їх від багатьох інших стародавніх держав. Уся їхня історія свідчить про переважно мирний характер зовнішньої політики. Єгиптяни не розпочинали воєн з метою завоювання сусідніх територій, а лише оборонялися у разі нападу. Вони також були єдиним народом античності, який визнав право жінок на успадкування трону – на відміну від більшості воєнізованих сусідів. Методи ведення війни в єгиптян були відносно м'якшими порівняно з іншими східними народами. Зазвичай вони обмежувалися каліченням полонених, що видно з їхніх пам'яток, на яких зображено, як фараонові приносять відрубані руки ворогів. Будучи миролюбним і практичним народом, єгиптяни добре розуміли економічну цінність людської праці, тому широко використовували працю рабів для зведення своїх монументальних споруд і пам'ятників.

Про особливості міжнародних відносин Єгипту ми можемо досить добре судити за договорами, укладеними з іншими державами. У багатьох випадках ці договори сприймаються не як двосторонні акти між рівноправними сторонами, а радше як акти покори з боку тих, хто наважився виступити з війною проти Єгипту. Однак з часом, приблизно у XV столітті до н.е., за правління фараона Тутмоса III (Tethmosis III), було встановлено численні дипломатичні зв'язки між Єгиптом та державами Малої Азії,

такими як Вавилон, Ассирія, Мітанія, Хатті, Аласія, правителі яких почали відноситися один до одного як до рівних. Найдавніший відомий договір датується приблизно 1450 р. до н. е. – це був союзний договір між Тутмосом IV (Tethmosis IV) та Караіндашем (Caraindas), царем Вавилонії⁵. Точний зміст цього документа невідомий: збереглися лише фрагменти у вигляді клинописних написів, відомих як *Tabulae de Tell el-Amarna*, знайдених у колишній резиденції фараона Аменхотепа IV (Amenothos IV). Ці таблички містять листи, адресовані фараонам Аменхотепа III (Amenothos III) та Аменхотепа IV (Amenothos IV) від інших суверенів Сирії та Месопотамії. Набагато важливіший інший договір, що дійшов до нас у повному обсязі завдяки ієрогліфічному напису на стіні храму в Карнаку.

Договір, написаний свого часу на срібних дощечках і датований приблизно 1300 р. до н. е., згадується відомим єгиптологом Франсуа Шампольйоном⁶. Він був укладений між фараоном Рамсесом II (Ramses II, також відомим як Sesostris) та Хаттусілом (Chaltussil або Chetassar II), правителем Хеттського царства в Малій Азії, і поклав край тривалій війні між цими двома державами. За умовами цього договору обидва правителі поновлювали мир і урочисто обіцяли один одному братерство й дружбу, одночасно уклавши союз проти спільних зовнішніх і внутрішніх ворогів. Документ також передбачав заходи для розвитку торговельних зв'язків і захисту промисловості обох народів, встановлював процедуру екстрадиції втікачів-злочинців, а також регламентував повернення на батьківщину емігрантів, які залишили країну без дозволу, не вчинивши при цьому жодного злочину. Особливо важлива гуманістична ідея цього договору: він передбачав, що такі репатріанти не будуть піддаватися жодному покаранню, що становить виняток для тогочасної правової практики. Договір був освячений урочистим священним ритуалом, скріплений клятвами та поставлений під захист богів обох країн. Його ратифікація відбулася шляхом обміну срібними дощечками, на яких був викарбуваний текст угоди.

Однак варто зазначити, що така форма ратифікації була винятковою та нетиповою для того часу. Не всі договори укладалися у письмовій формі: переважало правило, запозичене з приватного права, згідно з яким договір або угода набували чинності після освячення зобов'язань присягою. Якщо в наведеному вище випадку договір було викарбувано на срібних скрижальях, це слід розцінювати як вияв особливої поваги з боку Хаттусіла (Chaltussi) до фараона Рамсеса II (Ramses II), за якого він з цієї нагоди навіть видав свою дочку⁷.

Інші договори, що укладалися фараонами, до нас не дійшли, що ще раз підтверджує: попри їхню значну кількість, міжнародні угоди того періоду, як правило, мали усну форму.

Якщо офіційні відносини Єгипту з іншими державами переважно обмежувалися укладанням союзів або відновленням миру, то торговельні зв'язки, навпаки, активно розвивалися. Єгиптяни не були типово торговим народом: їхня основна діяльність зосереджувалася на сільському господарстві та різноманітних ремеслах, серед яких особливе місце посідала ювелірна справа. Представляючи високорозвинену культуру, єгиптяни потребували матеріалів і цінностей, яких їм бракувало, і які вони могли отримати завдяки торгівлі з іншими народами. Саме тому вони допускали на свою територію іноземних купців, передусім фінікійців і греків, яким надавали численні привілеї. Іноземним торговцям дозволяли поселятися в країні, засновувати агентства

---

⁵ Vezi Scala, op. cit., pag. I.

⁶ Maspero, op. cit., pag. 222, reproduce tratatul în traducere franceză.

⁷ Vezi Maspero, op. cit., pag. 405.

та комерційні установи, часто надавали їм цілі квартали в містах. Їх приймали навіть у глиб країни, наприклад, у Мемфісі, а також у містах дельти Нілу, таких як Саїс і Бубастіс. Купці іноді ставали й засновниками нових міст: як, наприклад, греки, що заснували Навкратіс. У своїх кварталах і містах вони мали власні храми, магістрати та жили за національними законами.

Єгиптяни, які першими винайшли та почали використовувати писемність, зробили вагомий внесок у розвиток міжнародної культури.

Натомість народом, що переважно контактував з іншими через торгівлю, а не війни, були фінікійці – люди семітського походження. Їхнє вигідне географічне положення та комерційні інтереси зумовлювали проведення політики нейтралітету й добросусідства щодо навколишніх держав. Водночас, як колонізаторський і морський народ, фінікійці володіли потужним флотом, який упродовж століть, аж до становлення еллінської морської могутності, домінував на морях, забезпечував там безпеку, необхідну для успішного розвитку морської торгівлі. За легендою, Мінос, фінікійський цар Криту, поклав край піратству.

Колонізаційна діяльність фінікійців вражає: їхні колонії знаходилися в Сицилії, Галлії, Іспанії, Північній Африці, аж до Британії та узбережжя Західної Африки. Найважливішою з них був Карфаген, заснований у 846 р. до н. е. Фінікійці також контролювали узбережжя Червоного моря.

Площа фінікійської території (держави) була невеликою, а їхня політична роль залишалася незначною. Водночас в економічній та торговельній сферах фінікійці мали домінуючий авторитет і вплив. Уся морська та суходільна торгівля між далекою Індією і берегами Атлантичного океану перебувала виключно в їхніх руках і не мала конкурентів. Вони надали бартерній торгівлі нового імпульсу та значного розвитку, запровадивши срібло як платіжний засіб. Передавши іншим народам, зокрема грекам, знання єгипетського та вавилонського письма, адаптованого ними до простішої форми, придатної для комерції, фінікійці відкрили можливість для значно ширших торговельних зв'язків. Із часом срібло перетворилося на монету із зображенням і написом, стало загальноприйнятим засобом платежу.

Фінікійці також практикували гарантування та забезпечення своїх торговельних відносин за допомогою міжнародних договорів. Найвідомішим із них був договір, укладений у X ст. до н. е. царем Тіру Хірамом із Соломоном, царем євреїв, що стосувався торгівлі з містичною країною Офір. З описів грецьких і римських авторів видно, що фінікійці були майстрами в мистецтві тлумачення договорів на свою користь. Їхня хитрість, ймовірно, була добре відома: римляни глузливо говорили *punica fides* (І. Т., Т. Г.–К. – *пунічна вірність*), а греки зневажливо згадували *foinikon synthekai* (І. Т., Т. Г.–К. – *фінікійські угоди*).

У внутрішніх відносинах між фінікійськими містами Тіром, Сідоном, Біблосом та іншими, а також у зв'язках з їхніми колоніями існувало своєрідне публічне право, яке, звісно, не мало статусу міжнародного. Встановлено, що навіть після завоювань асирійцями (713 р. до н. е.), вавилонянами (573 р. до н. е.) та персами (538 р. до н. е.) ці міста продовжували збиратися на конгреси для обговорення внутрішніх питань. У різні історичні періоди Тір і Сідон змагалися за гегемонію.

Морська й економічна могутність фінікійців, з якими греки вже тоді успішно конкурували, занепала в 332 р. до н. е., коли Тір був завойований Олександром Македонським. Новозаснована Олександрія стала новим торговельним центром світу.

Євреї також належали до семітських народів. Жоден інший народ античності не виявляв такої винятковості, як вони. Ця ексклюзивність ґрунтувалася на космогонічній доктрині їхньої релігії: на відміну від інших народів Сходу, євреї сповідували монотеїзм. Їхня релігія була натхненна ідеєю союзу між Єговою – їхнім національним Богом, та його обраним народом, укладеного на горі Синай через пророка Мойсея. Згідно з цією доктриною, євреї отримали від Бога божественну місію у світі⁸.

Ця концепція визначала як внутрішній устрій держави, так і її стосунки з іншими народами, які, як ніде на Сході, перебували під впливом релігійних приписів. Звідси походить безкомпромісна ненависть і постійна ворожнеча до сусідніх язичницьких народів: амалікітян, моавітян, ідумеїв та аммонітян, що вважалися ворогами Єгови. Відповідно, євреї не визнавали лояльності чи доброї віри у виконанні договорів, які, з їхньої точки зору, не могли перебувати під спільним захистом як язичницьких богів, так і Єгови – їхнього національного Бога, що не визнавав жодних рівних собі. Тому в їхніх очах порушення такого договору могло навіть сприйматися як гідний вчинок. Навіть якщо угоди з язичницькими народами укладалися й підтверджувалися урочистими ритуалами, жертвоприношеннями та клятвами, їхня обов'язковість, з огляду на вищезазначену релігійну концепцію, залишалася сумнівною⁹. Під миром євреї розуміли лише тимчасовий стан, який зберігали доти, доки він був їм вигідний.

З іншого боку, доведено, що євреї аж ніяк не були войовничим народом, як, наприклад, асирійці чи перси. Вони зазвичай уникали відкритих сутичок, тікали від стріл фінікійців і не наважувалися нападати на добре озброєне військо, залишаючись осторонь розвитку військової техніки. Водночас їхні методи ведення війни були одними з найжорстокіших¹⁰. Таке варварство розглядалося як священний обов'язок перед Богом – виконання божественного вироку. Вони вели війни нібито за божественним наказом, відповідно до заповіді з Книги Ісуса Навина: «Ти будеш винищувати всі народи, яких Господь, Бог твій, дасть тобі¹¹».

Після смерті Соломона (953 р. до н. е.) унітарна держава дванадцяти єврейських племен розпалася на дві незалежні держави: Ізраїль, який у 723 р. до н. е. був завойований асирійцями, а його населення депортоване до Ніневії, та Юдею з Єрусалимом як релігійним центром і Сихемом (Самарією) як столицею. У 586 р. до н. е. Юдею завойовують вавилоняни, після чого починається 50-річне вавилонське вигнання євреїв. Унаслідок цього самостійне політичне життя єврейського народу припинилося.

Вавилоняни та асирійці також належали до семітських народів. Асирійці спершу були колоністами вавилонян, але згодом утвердилися як самостійна держава і навіть підкорили Вавилон, утворивши Вавилоно-Асирійську монархію. Їхня культура, подібно до єгипетської, перебувала на дуже високому рівні, а історія сягає 3000 р. до н. е. Проте, на відміну від єгиптян, вони були вкрай войовничими, особливо

---

⁸ Vezi Biblia în traducerea germană a lui Martin Luther, Exod. 24: «Moses kam und erzählte dem Volke alle Worte des Herrn und alle Rechte. – Sehet! das ist das Blut des Bundes, den der Herr mit euch machte, über alle diese Worte».

⁹ In sens contrar Cybichowski, op. cit., pag. 25.

¹⁰ Vezi Heffter. op. cit., t. I, pag. 188: Die Grenzlinien zwischen verräterischem Morde und ehrlicher Bekämpfung des Feindes blieben bei den Israeliten durch religiösen Fanatismus verdunkelt, daher Lobpreisungen verabscheuungswürdiger Mordtaten sogar in der heiligen Schrift nicht auffallen können.

¹¹ După cucerirea cetăteniei amonite Raba, regele David a scos populația din oraș, a pus-o sub ferestre și pe cuie și a ars-o în cărămidării.

ассирійці, які свого часу навіть завоювали Єгипет. Їхній вплив на сусідні народи Аравії та Сирії, що перебували під їхнім пануванням, був надзвичайно сильним.

Типовим для них методом була депортація населення підкорених країн у віддалені регіони та колонізація цих територій. Відомо небагато народів, які б у такій мірі, як ассирійці, зловживали правом сильнішого. Їхні методи ведення війни були одними з найжорстокіших, і, незважаючи на високий рівень культури, вони завжди залишалися варварами¹². Водночас саме Ассирія створила першу в історії людства світову імперію, що придушила незалежність різних сусідніх держав у Малій Азії, об'єднавши їх у могутню монархію.

З огляду на спільне етнічне походження вавилонян та ассирійців, не дивно, що від самого початку між обома державами виникли численні взаємини. Відомий ряд конвенцій щодо делімітації кордонів. Різноманітні клинописні згадки надають нам чимало інформації про ці угоди, найдавніша з яких, імовірно, була укладена близько 1470 р. до н. е. між Караїндшем (Caraindas), царем Вавилонії, та Асурбільнісісу (Asurbilnisisu), царем Ассирії¹³. Також відомо про союз, укладений в 1400 р. до н. е. між кількома суверенами в Сирії. Усі ці угоди були освячені присягою. Їх значущість підтверджується тим, що вони були зафіксовані на глиняних табличках, добре збереглися в державних архівах і вже у VIII ст. до н. е. ассирійський цар здійснив їх узагальнення для документального підтвердження законності свого правління.

Можна стверджувати, що саме між цими двома народами були встановлені перші міжнародні відносини. Їх поєднували не лише родинні зв'язки, а й досить тісні політичні контакти. Згодом було започатковано відносини з Єгиптом та іншими державами Малої Азії, які поступово розширювалися й охоплювали дедалі більше сфер. Це підтверджується документами, листами на 300 глиняних табличках з Тель-ель-Амарни, у яких згадуються знайомства між правителями цих країн, обмін подарунками, укладення союзів, дипломатичні переговори, відправлення посланців, звернення з приводу компенсації за насильницькі дії єгипетських васалів щодо ассирійських купців, прохання про повернення спадщини померлого в Єгипті громадянина Кіпру тощо.

Усі ці листи, як адресовані фараонам, так і написані ними, складені вавилонською мовою клинописом, що свідчить про існування дипломатичної мови, яку, ймовірно, використовували народи цього регіону Стародавнього Сходу.

Завоювання Ніневії персами у 606 р. до н. е., а згодом, приблизно через півстоліття, підкорення Вавилону Кіром, остаточно ознаменували крах монархії та кінець ассиро-вавилонського панування.

Інший східний народ, перси, належав до індоєвропейської раси. Їхнє культурне значення полягає в тому, що вони створили бар'єр між східною цивілізацією Малої Азії та Єгипту і варварським світом степів Центральної Азії, стримували вторгнення кочових народів, особливо скіфів. Перси, своєю чергою, на руїнах Мідійської імперії заснували у VII ст. до н. е. за правління Кіра світову імперію, яка перевершувала навіть Ассирійську: вона охоплювала не лише весь Близький Схід, а й Єгипет.

Хоча серед інших східних народів можна знайти теократичну структуру держави, підкріплену впливовим жрецтвом і релігійною винятковістю, у випадку з персами ця риса майже не спостерігається. Зокрема, у них практично відсутній релігійно-сакральний церемоніал, який суворо дотримувалися інші народи у своїх міждержавних відносинах. Саме вчення релігії Заратустри, що ґрунтується на

¹² Maspero, op. cit., pag. 282.

¹³ Winkler, op. cit., pag. 88.

боротьбі зі злом, уособленим Аріманом, містить етичні елементи, які не властиві релігіям інших східних народів.

Перси, будучи войовничим народом, водночас виявляли надзвичайну толерантність до підкорених народів. Вони обмежувалися управлінням завойованими територіями через своїх сатрапів і збором встановленої данини, не позбавляючи ці народи їхньої національної самобутності. Їхні методи ведення війни були доволі гуманними, а подекуди навіть лицарськими, що різко контрастувало з жорстокістю асирійців та євреїв. Відомо, що Кір припинив вавилонське вигнання євреїв, дозволивши їм повернутися на батьківщину. Завойоване населення не знищували і не депортували. Воно залишалося на своїх землях і могло продовжувати звичне життя та діяльність, за умови визнання перського панування і сплати данини. Царі Персії неодноразово надавали притулок грецьким державним діячам, як-от Фемістоклу й Алквіаду, і залучали до своїх дворів грецьких учених, письменників і митців, створювали умови для розвитку їхніх талантів. Водночас відомі й випадки, коли перси вдавалися до актів крайньої жорстокості та варварства.

Перська імперія проіснувала відносно недовго, близько 200 років, і розпалася під натиском Олександра Македонського в IV ст. (331 р. до н. е.).

Підсумовуючи питання міжнародних відносин східних народів у давнину, варто згадати інституцію, яка за своєю суттю й призначенням була важливим елементом зовнішніх зв'язків – посольства. Без сумніву, всі східні правителі делегували своїх посланців, і немає підстав сумніватися, що ці посланці користувалися правом недоторканності.

Однак ця недоторканність не ґрунтувалася ані на правових принципах, ані на правовому світогляді, а радше впливала з домінуючої на той час концепції, згідно з якою відправлення посланця розцінювалося як акт шани й поваги, як вияв підпорядкування суверену, до якого його надсилали. Образити посланця означало б зневажити самі королівські прерогативи цього правителя. Ймовірно, кожна посольська місія мала своєрідний документ для ідентифікації, щось на кшталт паспорта. Один з таких документів, датований XV ст. до н. е., був знайдений серед табличок з Тель-ель-Амарни.

І насамкінець, варто згадати ще про один інститут, заснований на релігійних засадах, який практикувався всіма давніми народами, – гостинність. Особливо відома була перська. Вона певною мірою пом'якшувала суворість королівського закону, адже чужинець, який не належав до релігійної спільноти громадян, формально не перебував під захистом закону. Натомість гостинність вважалася діянням, схваленим богами.

Продовження – у наступному номері видання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грекул-Ковалик Т. А. Науково-освітні традиції правничої школи на Буковині (1875–1940 рр.). До 150-річчя заснування юридичного факультету в Чернівцях : монографія. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. 276 с.
2. Anuarul Universității din Cernăuți. Anul de studii 1933/1934–1934/1935–1935/1936. Cernăuți: Institutul de arte grafice «Glasul Bucovinei», 1937. 429 p.
3. Anuarul Universității din Cernăuți. Anul de studii 1937–1938. Cernăuți: Institutul de arte grafice «Glasul Bucovinei», 1938. 455 p.
4. Anuarul Universității din Cernăuți. Anul de studii 1938–1939. Cernăuți: Institutul de arte grafice «Glasul Bucovinei», 1939. 268 p.
5. Dosar Prof. I. Țurcanu Universitatea «Mihăileană» din Iași, Facultatea de Drept. 1940. 66 p.

6. Tarangul E. Amintiri / Erast Tarangul ; vol. îngrijit de Radu Florian Bruja, Lucian Nastasă-Kovács. Cluj-Napoca : Editura Școala Ardeleană ; București : Eikon, 2016. 201 p.
7. Țurcanu I. Drept internațional în Anticitate. Cernăuți : Tiparul «Mitropolitul Silvestru», 1938. 32 p.
8. Țurcanu I. Sistemul securității colective. Cernăuți : Institutul de arte grafice și editura Glasul Bucovinei, 1937. 20 p.
9. Țurcanu I. Responsabilitatea statelor pentru delictе internaționale (P. I). Cernăuți : Tiparul «Mitropolitul Silvestru», 1940. 50 p.
10. Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică / Grigoroviță Mircea. Suceava : Mușatinii, 2005. 290 p.

REFERENCES:

1. Hrekul-Kovalyk, T. A. (2025). *Naukovo-osvitni tradytsii pravnychoi shkoly na Bukovyni (1875–1940 rr.). Do 150-richchia zasnuvannia yurydychnoho fakultetu v Chernivtsiakh* [The Academic and Educational Traditions of the Law School in Bukovina (1875–1940). On the 150th Anniversary of the Founding of the Law Faculty in Chernivtsi]. Chernivtsi : Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha.
2. *Anuarul Universității din Cernăuți. Anul de studii 1933/1934–1934/1935–1935/1936. (1937).*Cernăuți: Institutul de arte grafice «Glasul Bucovinei».
3. *Anuarul Universității din Cernăuți. Anul de studii 1937–1938. (1938).* Cernăuți: Institutul de arte grafice «Glasul Bucovinei».
4. *Anuarul Universității din Cernăuți. Anul de studii 1938–1939. (1939).* Cernăuți: Institutul de arte grafice «Glasul Bucovinei».
5. *Dosar Prof. I. Țurcanu Universitatea «Mihăileană» din Iași, Facultatea de Drept. (1940).*
6. Tarangul E. (2016). *Amintiri / Erast Tarangul ; vol. îngrijit de Radu Florian Bruja, Lucian Nastasă-Kovács. Cluj-Napoca : Editura Școala Ardeleană ; București : Eikon.*
7. Țurcanu I. (1938). *Drept internațional în Anticitate.* Cernăuți : Tiparul «Mitropolitul Silvestru».
8. Țurcanu I. (1937). *Sistemul securității colective.* Cernăuți : Institutul de arte grafice și editura Glasul Bucovinei.
9. Țurcanu I. (1940). *Responsabilitatea statelor pentru delictе internaționale (P. I).* Cernăuți : Tiparul «Mitropolitul Silvestru».
10. Grigoroviță, Mircea (2005). *Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică.* Suceava : Mușatinii.

Дата першого надходження/Date of first submission: 30.03.2026

Прийнято до друку/Accepted: 29.04.2026

Опубліковано/Published: 01.06.2026